

ANANIASZ ZAJĄCZKOWSKI

Tatarsko-karaimskie piosenki ludowe z Krymu

(t. zw. *čyp*).

Największe — jak dotychczas — wydawnictwo naukowe, poświęcone twórczości ludowej Tatarów i Karaimów krymskich, VII tom słynnego zbioru Radłowa *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme*, wcale nie zawiera piosenek t. zw. *čyp*lar. Co więcej, sama nazwa tych krótkich piosenek, czy też wierszyków, *čyp* (w wymowie nogajskiej *šyp*) nie jest poświadczona w słowniku Radłowa, z czego możnaby wnioskować, że pozostała mu całkiem nieznana. Tymczasem ten rodzaj poezji ludowej, może najbardziej oryginalny na gruncie krymskim, jest szeroko rozpowszechniony zarówno wśród tamtejszych Tatarów, jak i Karaimów, podobnie jak czterowiersze *mani* na obszarze osmańsko-tureckim.

Późniejsze zbiorki folklorystyczne, pochodzące z terenu krymskiego, zawierają wprawdzie wzmianki o tych „czterowierszach” — *čyp*, wymieniając je obok innego rodzaju piosenek, *mane*, pozostających niewątpliwie pod wpływem osmańskich *maniler*, lecz nie przytaczają prawie wcale tekstów. Tak więc A. Olesnickij w przedmowie do swojej pracy o Pieśniach Tatarów krymskich¹⁾ wspomina o dawnych zabawach i popisach tamtejszej ludności, podczas których chłopcy i dziewczęta śpiewali „*čyp* i *mane* — rymowane czterowiersze o różnej treści”, ogranicza jednak publikowane materiały do dłuższych poematów (t. zw. *türkü* i *destan*). W późniejszej pracy poświęconej poezji tatarskiej, N. Dmitriev także umieszcza wzmiankę o „czte-

¹⁾ А. Олесникий, Пѣсни крымскихъ Турокъ (Труды Лазаревскаго Института Восточныхъ языковъ XXXII), Москва 1910, str. XII

rowierszach ludowych Tatarów krymskich, t. zw. *čyv*¹⁾ (obok kirgiskich *ajtyspa* i osmańskich *mani*²⁾), dołączony zaś tekst piosenek w opracowaniu O. Szackiej (Mme O. Chatskaya) zawiera zaledwie pięć przykładów tych piosenek, bez podania nazwy i w formie dwuwierszy, połączonych jakby w jeden dłuższy utwór³⁾.

Dopiero w latach ostatnich (r. 1936), w nakładzie Komisarjatu Oświaty Republiki Krymskiej ukazuje się — jak głosi podtytuł — „pierwszy zbiór folkloru krymsko-tatarskiego”, t. zw. *Čyrlar ve Maneleler*, zawierający około tysiąca *čyv*ów z różnych okolic Krymu⁴⁾. Wydawnictwo to jednak — o charakterze przede wszystkim literacko-popularnym — podaje tekst tatarski w unifikowanym alfabecie rosyjsko-łacińskim i jest pozbawione tłumaczenia oraz komentarza, co w znacznym stopniu zmniejsza wartość publikacji.

Ogłoszone poniżej materiały stanowią bodajże pierwszą próbę szczegółowego opracowania *čyv*ów krymskich. Materiały te zostały zapisane przez B. Eljaszewicza, przed z górą 40 laty w Eupatorii na Krymie, i przechowywały się w rękopisie (obecnie w posiadaniu autora pracy niniejszej), noszącym tytuł rosyjski: „Тетрадь для Песень и Стиховъ Бориса Саадъевича Ельясевича 1896 года 10-го Января, Евпаторія”. Na początku tego zeszytu umieszczone są „Pieśni karaimskie”, liczące 102 numerowanych pozycji (są to piosenki *čyv*, w tym jeden wiersz umieszczono dwukrotnie). Następnie osobno numerowane są czterowiersze (*mane*) nr nr 1 — 14, zawierające 4 *čyv*y, oraz dłuższe poematy, jak znana pieśń o kowalu (*demiržiler demir doger*), etc. Z tego zbioru wybraliśmy tylko *čyv*y (105 piosenek), zmieniając układ przez wprowadzenie numeracji w porządku alfabetycznym początkowego wiersza (numeracja p. Eljaszewicza podana jest w nawiasach na końcu).

¹⁾ *Chansons populaires tatars, Journal Asiatique* CCVIII (1926). 307.

²⁾ *Chansons tatars de Crimée, JAs.* CCVIII, 354—6, nr V.

³⁾ *Čyrlar ve Maneleler, Qırım Tatar fol'klorınyñ birinci çylyntbıqı*, — autor: K. Çamanaqlı. Na odwrocie tytuł rosyjski: Чины и Мане, беседные песни и частушки, первый сборник крымско-татарского фольклора. Состав: К. Джамаанаклы, Qırım ASSR devlet neşriyatı, 1936 (skrót przy cytowaniu: CM).

Tekst tych piosenek zapisany jest w oryginale literami rosyjskimi, dość dokładnie oddającymi wymowę tatarsko-karaimską na Krymie. W niniejszym wydaniu autor zastosował ogólnie przyjętą transkrypcję naukową, opierając się na pisowni p. Eljaszewicza. Ten ostatni, jako nie rdzennie krymski Karaim (rodzina pochodziła z Polski, emigrowała z Trok)¹⁾, zapewne mógł, notując te wiersze z pamięci, pomylić nieraz tekst, jednak w nielicznych tych wypadkach bez trudu udało się zrekonstruować pierwotne brzmienie.

Że praca niniejsza może się ukazać w druku, autor zawdzięcza to przede wszystkim łaskawej pomocy J. E. H. S. Szapszała, wybitnego znawcy dialektologii i folkloru krymskiego, który nie szczędził swych cennych uwag. Ten drobny przyczynek do studiów nad poezją ludową karaimsko-tatarską, z wyrazami najserdeczniejszej podziękii, autor poświęca Dostojnemu Jubilatowi, J. E. Hachanowi H. Seraja Szapszałowi w dziesięciolecie Jego Ingresu (11.X. 1938 r.).

* * *

Zakres treści *čyŋ*ów jest dosyć ograniczony. Pamiętać należy, że piosenki te, układane często *ad hoc*, stanowią rodzaj improwizowanych epigramatów i zastępują (a przynajmniej do niedawna zastępowały) w społeczeństwie tatarskim „konwersację towarzyską” podczas wspólnych zabaw młodzieży obojga płci²⁾. Wątki treściowe są zmieniane zależnie od aktualnej sytu-

¹⁾ Patrz o nim m. inn. В. А. Гордлевский, Лексика караимского перевода Библии, Доклады Акад. Наук, 1928, 87—88.

²⁾ Ten sam zwyczaj zachował się wśród Karaimów. W znanej komedii karaimskiej p. t. „*Jaddes*”—*eki perde teatr eglenžesi* (Eupatoria 1919) autor, A. Katyk wprowadza do jednej sceny m. inn. recytację piosenek *čyŋ* przez Babakaja (stary kawaler) i Murat (panna). Patrz „zagajenie” na str. 29: *Qána, xatynlar-qyzlar, bir čyŋ čyŋlamazsyzmy siz bizge bugun?* Na str. 30—32 umieszczono 13 *čyŋ*ów (wśród tych—pięć wariantów piosenek znajdujących się w naszym zbiorze). Dokładny opis (po tatarsku) t. zw. *čyŋlamaq* (w wymowie nogajskiej *šyŋlamaq*), czyli popisów recytowania piosenek *čyŋ*, zapisał — wśród Tatarów krymskich w Dobrudży — p. J. Szulimowicz. Dostarczone mi przez niego materiały (m. i. n. ok. 40 *čyŋ*ów) pozostawiam do osobnego omówienia.

acji. Poza piosenkami, wyrażającymi miłość lub tęsknotę zakochanych, spotyka się często *čyŋ'y* żartobliwe lub zgoła satyryczne, w których autorzy wyszydzą przeciwników. Tu leży bodajże największe pole do opisu anonimowych *čyŋžy*, czyli 'piosenkarzy', a samą umiejętność układania tych piosenek uważano za tak pospolitą, że dziewczyna pozbawiona tego daru uchodzi za głupią jak „osioł” (por. nr 72: *ešek qadar qyz boł-yan bir čyŋ tapmaj*). Piosenki te często łączą się w pary, stanowiące jakby zagajenie rozmowy i odpowiedź, — związek tym wyraźniejszy, że poza wspólną treścią jest podkreślony podobieństwem formalnym (nawiązanie do początku pierwszego wiersza). Por. nr 77:

*Qara ħurma, četlevik ber ašajyql
sen orada, ben munda čyŋlašajyql —*

na co odpowiedź (w formie żartobliwego pytania) może być nr 78:

*Qara ħurma, kestene aš ołurmy?
qyz on beške kelgenson jaš ołurmy?*

Inny przykład nr 99:

*Šamałaža kesejim—kijemisin?
seni ozime ałajym—kelirmisin? —*

i odpowiedź nr 97:

*Šamałaža ben kijmem, ał bołmasa;
saqałtyra ben barmam, baj (mał) bołmasa—,*

lub nr 98:

*Šamałaža bołmasyn, šajtan bez ołsun;
senin kibik ołmasyn, bašqasy bołsun!*

Co do formy piosenek, trzeba zaznaczyć, że chociaż wymienieni autorzy prac o poezji tatarskiej określają *čyŋ'y* jako czterowiersze¹⁾, to jednak Tatarzy traktują je jako dwuwiersze. Tak więc autor zbioru *Čyŋlar ve Maneler*, Dżamanakły nie tylko zachowuje w swym wydaniu układ dwuwierszowy, druku-

¹⁾ Choć przy cytowaniu tekstu O. Chatskaya (JAs. CCVIII, 354) podaje je w dwuwierszu.

jąc *čyp'y* jako dystychy (podczas gdy *mane* daje w czterech wierszach), — ale we wstępie, poświęconym formie tych piosenek¹⁾, wyraźnie je określa jako dwuwiersze, liczące 11, względnie 12 zgłosek w każdym wierszu, z cezurą po siódmej lub ósmej zgłosce, według schematu 7 + 4 lub 8 + 4. Jedenastozgłoskowiec możemy zatem uważać za formę pierwotną tych piosenek, z tą poprawką, że w drugiej połowie wiersza może być 5 sylab. Przy śpiewaniu jednak dodaje się po każdym wierszu refren dwuzgłoskowy jak np.: *ałaj*, *ax-ax*, lub trójzgłoskowy, jak np. *ej guzel*, *ax-ax-ax*. W ten sposób powstają wiersze, liczące trzynaście lub czternaście (a nader rzadko 15) zgłosek, co przy bardzo wyraźnej średniówce po siódmej (czasem ósmej) zgłosce, powoduje rozbitcie wiersza na dwie połówki: 7+6, względnie 7+7 (lub 8+7), skąd dystychy łatwo się przekształcają w czterowiersze²⁾.

Układ rymu potwierdza poprzednie wywody. Większa część *čyp'ów* w naszym zbiorze (75 na ogólną ilość 105) wykazuje rymy dystychyczne: *aa*, *bb* etc. (gdyby te piosenki traktować jako czterowiersze, rymy należałoby określić według formułek: *abcb*). Dążność śpiewaków do przekształcenia *čyp'ów* w czterowiersze przejawia się dość wyraźnie w znacznym odsetku (ok. 20) *čyp'ów* o rozkładzie rymów zwykłego *mani*: *aaba*.

Por. np. nr 48:

Hajda desem hajdamaz,
jebirsem jürümez—
qademsizniñ bałasy
qadryn bilmez—

Nr 55:

Jebir atyn otłasyn,
otqa tojsyn—
myj'ıy sary, kozi kok
otqa jansyn—

Nr 72:

Penžeresin qaramaj,
tobesin japmaj—
ešek qadar qyz bol'ın
bir čyn tapmaj—

Nr 96:

Šajtan bašxa, žin bašxa
tabanyñ tašxa—
sende bizge bir keldin
bujur ašxa—

¹⁾ CM 31—35: *čyp' ve manelerimizniñ formatary haqqında*.

²⁾ Tak też podaje je A. Katyk w swej sztuce *jaddes*.

Zjawisko to jednak w znacznym stopniu pozostaje w związku z rymami wewnętrznymi, co niezbicie wynika z następujących przykładów:

Nr 12:

*Ałtyn ojma q, jez tyrn a q
gynały barma q—
senin datły dilibe
ołurmy dojm a q—*

Nr 58:

*Kereke kolmek, ał jek
jazıa kerek—
sen jürügen jołtarıa
mejva ter ek—*

Nie brak wreszcie wtórnych czterowierszy, z rozkładem rymów: *abab* (por. nr: 13, 33, 89, 95, 97—9); *abbb* (nr 1, 64); oraz *aaaa* (nr 2 etc.).

Takie zjawisko łatwo jest wyprowadzić z budowy dystychycznej *čyn'*ów, oraz zarówno treściowego, jak i formalnego paralelizmu (por. przykłady tego paralelizmu: nr 22, 89, 93, 97, 99 itd.). Omówiony tu wypadek przekształcenia formy *čyn'*ów może stanowić dobrą ilustrację do słusznych wywodów T. Kowalskiego o powstawaniu czterowiersza na obszarze tureckim „przez różniczkowanie się obu połów dwuwiersza”¹⁾.

* * *

Pozostaje wreszcie sprawa języka tych piosenek. Stosunki językowe na Krymie przedstawiają szczególnie powikłany obraz²⁾. Ścieranie się—pod wpływem osmańskim—elementów południowo-tureckich z substratem „tatarskim”, północno-tureckim—tak charakterystyczne dla wszystkich prawie tekstów krymskich, znajduje swe odbicie także i w naszym zbiorze. Przejawia się to przede wszystkim w fonetyce, gdzie łatwo jest dostrzec wymianę spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych w nagłosie³⁾,

¹⁾ T. Kowalski, *Ze studjów nad formą poezji ludów tureckich*, Kraków 1921, 30.

²⁾ Patrz ogólne uwagi o narzeczach krymskich: A. Крымский, *Тюрки, их мови та літератури*, I, Kijów 1930, 147—151.

³⁾ Por. Dmitriev-Chatskaya, op. cit., 344, oraz В. Богородицкий. *О крымско-татарском наречии*, „Этюды по татар. языкознанию”, Казань 1933, 96.

jak np.: *dil* obok *til* 'język', *daš* || *taš* 'kamień', *datły*, *dojmaq'* oraz *gel-* (nr 95) || *kel-* 'przyjść'. Nie mniej charakterystyczna jest alternacja północno-tureckiego *ber-* oraz południowego *ver-* 'dać' (nr 28), *men* || *ben* 'ja', tudzież *boł-* i *oł-* (por. nr 76, gdzie obocznie użyto *bołmasa* — *ołmasa*, oraz nr 98).

W kilku wypadkach teksty piosenek zawierają wyraźne formy *no g a j s k i e* z *ż* w nagłosie, zamiast ogólnotureckiego *j*, np. *żuv-* (nr 7) 'myć', obok *juv-* (nr 84), *żaman* (22) || *ja-man* (89, 90); *żarły*, *żaś* (42) || *jaś*; *żajajym* (91) < pierw. *jaj-*; *żüri-* (31) || *jürü-* itd. Z innych cech dialektycznych zanotować należy sporadyczne przejście tylnojęzykowego *q* w spirant bezdźwięczny *x*¹⁾: *japxan*, *tapxan* (nr 16), *čyx*, *tašxa*, *ašxa* (33) etc., — oraz zanik nagłosowego *h* dźwięcznego w wyrazach²⁾ *em* (< *hem*), *ič* (< *hič*), *asretlik* (< *hasretlik*), choć i są poświadczone takie formy jak: *hep*, *hajda-* (u Olesnickiego *ajda-*), *hašła-*, a nawet *harzała-* (nr 57), z pierwotnego *arzuła-* 'pragnąć' (per. *ärzū*), etc.

W dziedzinie wokalizmu na szczególną uwagę zasługuje przejście przednich samogłosek labialnych *ö*, *ü* w tylne *o*, *u*, zwłaszcza w zgłosce piennej w otoczeniu spółgłosek *k*, *g*. A więc: *gul* 'róża' (< *göl*), *guzel* 'piękny', *kun* (< *kün*) 'słońce', *kok* (< *kök*) 'niebieski', *kul* (< *kül*) 'popiół', *koz* (< *köz*) 'oko', *kop* (< *köp*) 'wiele', *kumuš* 'srebro', *komür* 'węgiel', *kolmek* 'koszula', *okmek* 'chleb', *oksiz* 'sierota', *oksek* (< *öksek* || *jüksek*) 'wysoki', *oguz* 'wół', *oz* (< *öz*) 'sam', *omür* 'życie', *soj-* (< *söj-* < *sev-*) 'kochać' — a nawet *kum* 'kto' (< *küm* < *kim*). Na to zjawisko — pobieżnie wskazał A. Samojłowicz w „Gramatyce krymsko-tatarskiej”, zaznaczając, że sprawa przejścia *ö*, *ü* w *o*, *u* nie jest dotychczas należycie zbadana³⁾. Analogiczną cechę językową odnajdujemy w dialektach anato-

¹⁾ Przejście to pozostaje pod wpływem wymowy południowo-krymskiej, por. Dmitriev, op. cit., 344—5.

²⁾ Por. ibidem, 345.

³⁾ Самойлович, Опыт краткой крымско-татарской грамматики, Петроград 1916, 12. Por. Dmitriev-Chatskaya, op. cit., 343—4.

lijskich, gdzie często notowane jest przejście $\ddot{o}$, $\ddot{u} \geq o, u$, względnie w dźwięk pośredni $\ddot{o}$, $\ddot{u}$ ¹⁾.

Wreszcie ogłoszone tu teksty nie pozostają bez znaczenia także pod względem leksykalnym. W przypisach zanotowano szereg wyrazów, nie poświadczonych dla narzecza krymskiego w słowniku Radłowa: *ał* 'jaskrawa tkanina' (92), *čontyq* 'krótki (o ubraniu)' (32), *jek* 'zaprzęgać' (89), *joɣuɕ* 'szmata, ścierka' (6), *jołaq* 'ścieżka, pasek' – jako deseń (99), *kereke* 'pasiaty' (o tkaninie) (58), *kosūv* 'głownia' (53), *metūv* 'głupi' (z ar. *ma'tūh*) (15), *qa*, *ač* 'mięso wędzone lub suszone' (49), *qurman* ($\leq$ *qumɣan*) 'dzban' (84), *qyjaq* 'w dobrym gatunku, doskonały' (18), *savluqlaş* 'żegnać się' (100), *savut* (*saut*) 'naczynie' (102), *sazaɣan* 'latawiec' (21), *šajtanbez* 'tkanina bawełniana' (98), *šamałaza* 'tkanina jedwabna' (98), *tap* 'urodzić' (16), *tara* 'ciężarek, waga' (9), *telbiwi* 'cugle, lejce' (79), *tostyɣan* 'kubek' (103), *tör* ($\geq$ *tor*) 'honorowe miejsce' (46).

Wobec wspólnoty językowej karaïmsko-tatarskiej na Krymie, publikowane tu materiały należy traktować ogólnie jako krymsko-tatarskie teksty. W sporadycznych tylko wypadkach pewne formy leksykalne, nie używane przez Tatarów, wskazują na karaïmskie pochodzenie tych piosenek.

Poniżej podajemy tekst *čyp*'ów wraz z przekładem i uwagami. Odstęp w tekście piosenki oznacza średniówkę. Czytać trzeba całą linijkę pierwszej i drugiej kolumny, potem drugi wiersz w obydwu kolumnach. Refren *ałaj* 'tak' podany jest w skrócie; *a.* i nie jest zaznaczony w przekładzie.

¹⁾ Por.: J. Thury, *A Kasztamuni-i Török Nyelvjárás*, Budapest 1885, 8; M. Räsänen, *Chansons populaires turques du Nord-Est de l'Anatolie*, *Studia Orientalia* IV 2, Helsingfors 1931, 5; T. Kowalski, *Osmanisch-türkische Dialekte* w *Enz. d. Isl.* IV, § 1.

T e k s t.

1. Ač baxčanyň qapysyn,
taqyrdyny taşlajyq,	gul haşlajyq — aňaj!
čyň başlajyq ¹⁾ — aňaj! (77)
2. Aj boj atłas, boj atłas,
aşyqan(a kun doymaz,	jineler batmaz — aňaj!
taňlar atmaz — aňaj! (25)
3. Aj čyň altyn, čyň altyn,
čyň bilmegen kişiğe	čyň bir altyn — a.
jüz bin altyn — a. (2)
4. Ajdaj senip manlajyň,
em oldürür tirgizir	kundej betip — a.
kijafetip — a. (8)
5. Ajlanajym başyňdan
seni bawa seodirgen	em kozinden — a.
hep ozinden — a. (14)
6. A joŭuč, a pačaura,
senip munda boňanyň	at beslegen! — a.
kum eslegen? — a. (68)
7. Atlam bergen at janaq,
elnip sozi kop oňur,	žuvsam ketmez — a.
bir ši etmez — a. (70)
8. Altmyš arslan bałasý,
bu dunjada qalažaq	jetmiş tilki — a.
ojun kultku — a. (23)
9. Altyn çekken terazin
ajlanajym kozipniň	tarasyndan — a.
qarasyndan ²⁾ — a. (11)
10. Altyn dan arba japturdum
sojumuznu begensen,	kumušten aryš — a.
kelde qaryš — a. (74)
11. Altyn dan kupe japturdum
bizni seugen bulunsa,	čevresi atmaz — a.
iç janylmaz — a. (27)
12. Altyn ojmaq, jez tyrnaq
senip datly dilipe	qynały barmaq — a.
oňurmy dojmaq? ³⁾ — a. (63)
13. Altyn tabaq ustunde
Atuštanyň içinde	filžanymsyn—ej guzell
bir žanymsyn—ej guzell! (II)

¹⁾ Por. wariant ČM 81: gul baqčaŭa barajyq, gul ašlajyq. Druga część identyczna.

²⁾ Identyeczny tekst notuje ČM 87.

³⁾ Por. wariant: Katyk, Jaddes, 30: Altyn ojmaq, jez tyrnaq, ževaher parmaq — ax, senip tatly tiliŭe tojmaq ołmaz — ax, ax. Co do pierwszej części por. Dmitriev et Chatskaya, JAs. CCVIII, 354 oraz wariant Olesnickij, Pieśni, 9: Xynały parmax, jes tyrnax, altyn ojmax — ax, senip tatly tiliŭden oňur-mu tojmax, ax?

14. *Ałtyn taqqan, pan taqqan, dyldał taqqan — ałaj!*
šu jaqnyp qyzlary čoč^(u)ıa baqqan — ałaj! (33)
15. *Ałtyn taqsam taqarym, pan ič taqmam — a.*
sendajyn metüvge ajlanyp baqmam¹⁾ — a. (34)
16. *Ana seni bir tapxan surat japxan²⁾ — a.*
amma baban mołodec seni japxan — a. (101)
17. *Aqmeżitten kelejdim, atym ojnaq — a.*
dałfeslige išanyp qałdym boıdaq — a. (55)
18. *Aqmeżitte satylır qyjaq³⁾ małym — a.*
Ałla jazıan jazyıa ne japałym⁴⁾ — a. (56)
19. *A qyz ałtyn şaıtyrar, baban 'bajmu' ? — a.*
tabijatyp bek guzel, dajimda 'şajmu' ? — a. (64)
20. *Arabaıa jekkenim eki tusun — a.*
mał beriži Ałlah-tyr, jigit oısun! — a. (50)
21. *Aşaıan ašym aš degil, ičken ałaşam — a.*
sazaıan⁵⁾ ołup sarqardym bir kun aqşam — a. (71)
22. *Atym žaman olmasa čyqmam jołıa — a.*
koz ašyıym olmasa varmam toııa — a. (90)
23. *Avdaryldy Čatyrday, kočti Qyrym — a.*
endi kumge ajtyrym ičim syrym — a. (97)
24. *Auzun ačžan⁶⁾ korünür pirinč tišib — a.*
Ałla qoıaj ketirsin tutqan işib! — a. (9)
25. *Baban sana fes aııan borčqa batyp — a.*
čyplamasan nek keldin jer qapatyp⁷⁾? — a. (81)

¹⁾ Por. wariant ČM 92: *ałtyn taqsam taqarman, pan hič taqmam, sendaj etken soıyna ajlanyp baqmam.*

²⁾ Por. nr 30, druga połowa: *ana seni tapmaıan, suret japqan.* Czasownik *tap-* w narzeczu krymskim znaczy 'urodzić'. Patrz u Radłowa III, 947 przykłady dla kirg. i czagat.: *qyz bała taptı; bała tapqan.*

³⁾ *qyjaq* 'dobry, doskonały', — znaczenia tego nie notuje Słownik Radłowa.

⁴⁾ W Ms. *ne japałty*, ale to nie daje rymu.

⁵⁾ *sazaıan* 'wąż, smok', później 'latawiec', wyraz kipczacko-kumański (nie notowany przez Radłowa), por. A. Zajączkowski, *Manuel arabe de la langue des Turcs et des Kiptchaks*, Warszawa 1938, 45.

⁶⁾ Co do tej formy por. Kowalski, *Osm.-türk. Dialekte*, § 67. Może forma źle zanotowana zamiast poprawnej: *ačsaı*?

⁷⁾ Identyczną piosenkę podaje ČM 84.

26. Baŭyr elek, qyrq dogme, seksen jelek — a.
anŭa benim meramym qalbym bilmek — a. (62)
27. Bazarŭa axča jeberdim, fesim kelmej — a.
čyptaredim ben sava, sesim kelmej¹⁾ — a. (4)
28. Ben bu aqşam tušümde deve sojdum — a.
bereket bersin verdiler, ašadym tojdum — a. (38)
29. Ben bu jaqqa bir keldim qajym tajyp — a.
bir iki čyptəyq ajtajym xatyryw sojip — a. (80)
30. Bu sertuqny kum bičken belden qapqan? — a.
anaŭ seni tapmaŭan, suret japqan²⁾ — a. (16)
31. Byjyt qyšnyw qatysy Nogaj kelmej — a.
aŭaman deb žürijsin³⁾ qoŭaj kelmej — a. (54)
32. Čontyq tonum kum bičken iči bezden — a.
žanym seni bek sevdi, bilmem neden — a. (10)
33. Čyx qapuŭa korejim boj bičimin — a.
ajtyrajym, berejim ses kesimin — a. (49)
34. Čyx sofaja korejim bašyŭ tarap — ej guzell
aqraŭtaryw ewlendi qatma qarap—ej guzell! (II 7)
35. Čyŭ degeniw ne išk'ar⁴⁾? kelištirseŭ — a.
čyŭdan čekmen jasarym erištirseŭ — a. (1)
36. Čyŭžy dij quruŭmam⁵⁾, čyŭžyŭlarŭa baš qošsam čyŭŭasamda ew aŭmam,
qarap qatmam⁶⁾—aŭaj! (3)
37. Daŭdan kelgen ajunun ajaŭy tukli — a.
ne deb ajttyp šu ŭafny majmun betli⁷⁾ — a. (98)
38. Dane saqyz baŭavuz čiritejim — a.
daštan ese jüregiw iritejim — a. (53)

¹⁾ Por. wariant u Katyka, Jaddes 38: bazarŭa axča joŭladym etc. oraz čyptaredim bir čyptəyq etc.

²⁾ Co do drugiej części, por. nr 16.

³⁾ Forma nogajska: žüri- obok tur. jürü-.

⁴⁾ iškār — per. šikār 'praca, zajęcie'.

⁵⁾ quruŭ- 'chłpić się, być dumnym z czego' (Redhouse).

⁶⁾ Por. wariant ČM 84: čyŭnap čyŭčy tyvyŭŭman, čyŭnasam jaŭmam
čyŭčyŭlarŭa baš qošyp, aryŭa qatmam.

⁷⁾ Prawie identyczny čyŭ u Katyka—Jaddes 32.

39. *Dane saqyz baławuz*
Alla jazıan jazy eken *tañtajymda — a.*
40. *Dort tegerčik araba*
a qyz bava e'rişme *manñtajymda — a. (57)*
41. *Duj ne turli qumaştan*
čynlasanyz qyzčyxlar *içinde bojar — a.*
42. *Žarły bołsun, žaş bołsun,*
kunde korup jüregim *başmaqyn tajar — a. (84)*
43. *Eki čomaq bałasyn*
kelinčekniñ āruvyn *benim boxča(m) — a.*
44. *Ekimizde bir bojda*
sizlerden ğajry kimsem joq *berejim axča — a. (83)*
45. *Elindegi jüzügin*
endi benden xatyryn *tuñ bołmasyn — a.*
46. *Eski kolek¹⁾, eski ton*
eşik turıanda tor qajda *kul bołmasyn — a. (43)*
47. *Gergefčigim ustunde*
qułačyryn čynlasyn *hajdadym tuzıa — a.*
48. *Hajda desem hajdamaz,*
qademsizniñ bałası *bermem qyzıa — a. (48)*
49. *Hamurdołma³⁾ imanym,*
qaş ojnatyp, koz qyrpyp *jeñil kijgen — a.*
50. *Hamurdołma pişken aš*
isingenson o'turmu⁽ⁿ⁾ *žanym seugen — a. (31)*
51. *Hamurdołma pişirdim,*
bizni sojgen⁵⁾ jigitler *boş bo'lamy? — a.*
 xoş o'lamy? — a. (82)
 koleksizge — a.
 biz oksizge — a. (67)
 maqa čyrym — a.
 aqaçyrym²⁾ — a. (5)
 jebirsem jürümez — a.
 qadryn bilmez — a. (91)
 qaqač dinim — a.
 jürügen kunüm⁴⁾ — a. (58)
 ber içmege — a.
 vazgečmege — a. (59)
 ber ašasyn — a.
 čoq jašasyn! — a. (60)

¹⁾ Kolek $\leftarrow$ kölek, kōlek, köjlek, kōplek 'koszula'.

²⁾ W Ms. *aqaçem* ($\leftarrow$ *aqaçēm* $\leftarrow$ *aqaçyrym*). Wyrażenie *qułaq čynla-* 'dzwonić w uszach' (gdzie się kogo wspomina) występuje często także w mani krym. Por. Chatskaya, *Chansons populaires tatars*, 354; *Istambul ħabqıary, jeñildir japraqıary, uzaqtaki jarečigmiñ činlasyn ħułaqtary*.

³⁾ Jest to karaimska nazwa potrawy, 'mięso nadziewane' (rodzaj kołdunów lub uszek). Tatarzy używają innej nazwy: *qaşyq borek* (w zupie) i *tabaq borek* (bez zupy). Informację tę zawdzięczam uprzejmości J. E. S. Szapszała. Por. przypisek na str. 59.

⁴⁾ Pod nr 102 rękopis zawiera identyczny *čyñ* z odmiennym zakończeniem: *seni sevdim*.

⁵⁾ *sojgen* $\leftarrow$ *sōjgen* $\leftarrow$ *seugen*.

52. *Janŭr jausa jer jumšar,* *jer burlenir — a.*
inanmanyz jigilke, *qyrq turlenir¹⁾ — a. (35)*
53. *Jansyn jansyn žuvt kosüv²⁾,* *otśun komür — a.*
sensiz kečken kunlerim *sajmam omür — a. (13)*
54. *Jazŭa čyxsam, ev sałsam* *žem sofały — ax!*
šu jašłyqta jar sevmek *bek sefały — ax! (24)*
55. *Jebir atyp otłasyn,* *otqa tojsyn — ałaj!*
myjŭy sary, kozi kok *otqa jansyn — ałaj! (36)*
56. *Ješil čanaq, ał čanaq* *ał bazardan — a.*
Ałlam seni saqlasyn *koz nazardan — a. (15)*
57. *Kejede dauł čałynyr:* *dʷras, dʷras — a.*
harztaŭanym sen ediŭ, *keldin eras³⁾ — a. (96)*
58. *Kereke kolmek, ał jelek* *jazŭa kerek — a.*
sen jürügen jołlarŭa *mejva terek — a. (18)*
59. *Kesem tibi sary ałtyn,* *tujaŭy ałmaz — a.*
korem ben ałyanŭ, *mendaj ałmaz — a. (26)*
60. *Ketežegim kojüme,* *qał savlıqman — a.*
sil kozinŭ jašyny *ał javlıqman — a. (79)*
61. *Kogerčiniŭ gurildır,* *čevkem tişler — a.*
qaşy kozi patlaq qyz *munda nişler⁴⁾ — a. (40)*
62. *Kok çekmen ustunde* *bit ołajym — a.*
eger seni ałmasam *it ołajym — a. (89)*
63. *Mejva bergen terekke* *urarlar bolta⁵⁾ — a.*
hizni qajda begenseŭ *josma⁽ⁿ⁾lar sałta — a. (20)*

¹⁾ Por. wariant o podobnym zakończeniu ČM 41: *ajva terek jaz qo-qur, qyş bürlenir, žigitke inam bir bolmaz, qyrq türnenir.*

²⁾ *kosüv* 'głownia', por. karaim. *k'us'ow* (Kowalski, *Karaimische Texte*, 257) 'głownia, pochodnia'. Radłow nie notuje tej formy dla narzecza krymskiego.

³⁾ *eras* $\angle$ *per. rāst*, por. osm. *rasgel-*. O zaniku *t* po *s*. patrz: Kowalski, *Osm.-türk. Dialekte* § 49.

⁴⁾ Por. wariant ČM 52: *kogerčiniŭ gurıldej, čavkem tişlij; ketti jar-em, kelmedi, onda nişlij.*

⁵⁾ *bolta* $\angle$ *bałta* pod wpływem wargowego *b*. Co do pierwszej części tej piosenki por. przysłowie Karaimów polskich: *jemišin' atyp t'eragin'a—bolta* (Kowalski, *Kar. Texte*, 299).

64. *Muqameş quşaq, mor saçaq,* zengin bajlar — a.
parasy joq qyz sajlar vaj şundajlar ¹⁾! — a. (93)
65. *On beş qojym ałabaş,* on beşi čataş — a.
koletkeñi korgende tamşada qatax ²⁾ — a. (45)
66. *On eki turli ornek var* ał javluqta — a.
ojnamały kulmeli žan savluqta ³⁾ — a. (78)
67. *Oksek saraj japturdym* baqmaq uçun — ej guzel!
enkas ⁴⁾ josma gezersin jaqmaq uçun — ej guzel! (II 6)
68. *Olet čyxsyn tilibe ⁵⁾* tavtajyva — ałaj!
qara sałdat jazıtsyn mavtajyva — ałaj! (46)
69. *Penžeremniñ tibinde* nasyt terek? — a.
guzeltyqtan(!) fajda joq, aqyt kerek! — a. (65)
70. *Penžeremniñ tibinde* ałma terek — a.
saıt sevgiden fajda joq, ałma kerek! — a. (73)
71. *Penžereniñ tibinde* tegenečik — a.
čeq zyrytdana bermesen žingenečik! — a. (61)
72. *Penžeresin qaramaj* tobesin japmaj — a.
ešek qadar qyz boıan bir čyn tapmaj — a. (69)
73. *Perčeminden bir tel ver* tellenejim — a.
jazyp jołta suratyn eglenejim — a. (17)
74. *Perčemipi kum kesti* qyjqym qyjqym — a.
sen aqlıma tüşkende kelmej juqum — a. (92)
75. *Qadife qaftan byčtyrdym,* čyqtymy eken myjy'y?
men korgende jaş edi, čyqqanmy eken myjy'y? (72)
76. *Qaraıa bejaz jaqyşmaz,* ał bołmasa ⁶⁾ — ałaj!
guzellikten fajda joq, mał ołmasa ⁷⁾ — ałaj! (66)

¹⁾ Por. wariant ČM 70: *qadaqlı qyşaq, mor saçaq zenginler bajlar özi kişi begenmez, vaj şondajlar.*

²⁾ *qał-ax* — forma optat 1 os. 1 mn., por. Kowalski, *Osm.-türk. Dialekte*, § 62 i 68.

³⁾ Prawie identyczną piosenkę notuje ČM 165 (w drugiej połowie zamiast formy *ojnamały* etc. użyto *ojnajuqta kulejik*). Por. także inny wariant ČM 184: *türlü — türlü örneñ var ał javluqta; zemanede ojnajuq, žza savluqta.*

⁴⁾ Z ar. *'an qaşd in 'z* zamiarem, naumyślnie?

⁵⁾ Podobne wyrażenie notuje ČM 94 w innej piosence.

⁶⁾ Podobny początek notowany jest w ČM 87: *qaraıa qara žaraşman, ał bołmasa.*

⁷⁾ Por. nr 69 (drugą część) oraz nr 94.

77. Qara ħurma, četlevik
sen orada, ben munda
ber, ašajyq! — a.
čyptašajyq! — a. (51)
78. Qara ħurma, kestene
qyz on beške kelgenson
aš olurmy? — a.
jaš olurmy? — a. (52)
79. Qaršydan kelir bir fajton
syрма myjyq, selbi boj
telbiwi telden — a.
ketti jarden — a. (75)
80. Qašyň kozıw qarasy
sen qaršyma kelgende
menim baxtyw — a.
iridim, aqtyw — a. (12)
81. Qašyň qara, kozıw kok,
ať janaqtan šeťtali
tatarmysyn? — ej guzell!
satarmysyn? — ej guzell! (II 13)
82. Qazaqlar majga 'masla' der,
qudaľar baba ne bergen
okmege 'xleb' — aťaj!
baxyš t⁶lep — aťaj! (41)
83. Quj jawluxuw gergejke,
Atla seni babaľa
naxyšľansyn! — a.
baxyšľasyn! — a. (76)
84. Qumanľa su qujdum, juw
čyptasamda tabarym
betiw kirin — a.
sendaj bidin — a. (32)
85. Sary oľsa ne oľa? —
aľtyňy satsam etmezim
aľtynda sary — a.
miljon para ¹⁾ — a. (37)
86. Sedef naľyn ustunde
buľajmy oľur arqadaš
dať dať majyš — a.
xatyr saľyš — a. (7)
87. Sedef naľyn ustunde
saľy kuni bašywdan
saľľanajym — a.
aľľanajym — a. (6)
88. Sedef naľyn ustunde
awryw, xastam, aľajym
selbi bojw — a.
ozıw sojem ²⁾ — a. (30)
89. Sekiz ogüz, dort saban ³⁾,
asretlik bek jaman,
jekken bilir — a.
čekken bilir — a. (94)

¹⁾ Tekst piosenki zepsuty, wiersze nie rymują. Powstało to na skutek kontaminacji dwóch čyďów. Por. ČM 95:

1° sary boľsa, ne boľa, aľtynda sary?
qaradan artyq boľyr ja, etiwary, — oraz

2° qara boľsa, ne boľa, źerde qara,
satsaď sanki etmijmi, jüz biď para? —

gdzie z para rymuje wyraz qara (a nie sary).

²⁾ Wiersz popsuty, brak rymu. Może: sojem ozuď?

³⁾ Por. t. zw. tapmažaly čyď, piosenki zawierające zagadki, ČM 120: sektz žanty, dort žansyz oraz rozwiązanie: sekiz žanty oguzdir, dört mojunsa.

90. *Sekiz ogüz, dort saban
zemanе halky bek jaman,* koterir bostan — a.
aparyr dosttan — a. (95)
91. *Sen jürügen joŋlar(a)
dajim [senin] xatyryn* aŋ¹⁾ ŋajajym — ax!
ŋaj sajajym — ax! (19)
92. *Sepet sepet jumurta,
sen aqlыma kelgende* sytqym kele — aŋaj!
qusqum kele²⁾ — a. (99)
93. *Suja piŋken jumurta
nazly guzel qyzčyqlar* kulge čušken³⁾ — a.
tuŋa tuŋken — a. (22)
94. *Susap geldim(!), su ičtim,
guzellikten fajda joq,* afijat oŋsun! — a.
tabijat oŋsun!⁴⁾ — a. (85)
95. *Susap geldim, su ičtim
eki sipap bir optüm* baŋ čanaqtan — a.
aŋ janaqtan⁵⁾ — a. (29)
96. *Šajtan baŋxa, ŋin baŋxa,
sende bizge bir keldin,* tabanyr taŋxa! — a.
bujur aŋxa! — a. (21)
97. *Šamaŋaža⁶⁾ ben kijmem,
saqaŋly(a) ben barmam,* aŋ boŋmasa — a.
baj boŋmasa — a. (42)
98. *Šamaŋaža boŋmasyn,
senin kibik oŋmasyn,* ŋajtan bez oŋsun(!) — a.
baŋqasy boŋsun — a. (88)
99. *Šamaŋaža kesejim, —
seni ozime aŋajym, —* kijemisin? — a.
kelirmisin? — a. (87)

¹⁾ aŋ 'pstrokaty dywan, chodnik' (znaczenie nie notowane w słownikach). Por. Brockelmann, *Mitteltürk. Wortschatz nach M. al-Kāšfari.*, 6: aŋ 'orangefarbiger Brokat'.

²⁾ Prawie identyczny čyŋ u Katyka, Jaddes, 32.

³⁾ O sporadycznym przejściu *t* $\geq$ *č*: *tüŋdi* $\geq$ *čuŋdi*, por. G. Jarring, *Studien zu einer osttürkischen Lautlehre*, Lund 1933, 123.

⁴⁾ Por. nr 69 i 94.

⁵⁾ Identykny tekst (ze zmianami fonetycznymi: *suvsap keldim*, *suvsap* etc.) notuje ČM 105.

⁶⁾ *Šam aŋaža* 'tkanina jedwabna w paski (pstrokata) z Syrii', por. Barthélemy, *Dict. Arabe-Français, Dialectes de Syrie* s. v. *ālādja*: 'étoffe rayée dont la chaîne est de soie et la trame de coton'. Czepurina-Eljaszewicz w *„Izw. Tawr. Obsč. Ist. Arch. i Etn.”* (ITOIA i E), I, 194 tłumacząc: *šam aŋaža* 'бумажная материя из крашеной нитки, полосатая, с преобладающим синим цветом'.

100. <i>Šamalaža qaftanym,</i>
<i>savluqlašyp ketesin,</i>	<i>seksen jołaq</i> ¹⁾ — a.
<i>jollar uzaq!</i> — a. (28)
101. <i>Taq-taq etken tiline</i>
<i>taxtyn użun ot atyp</i>	<i>taxta tuşsin!</i> — a.
<i>tilin pişsin!</i> ²⁾ — a. (47)
102. <i>Tas savutqa suv qujdum,</i>
<i>menim sana sozüm joq</i>	<i>iç kopeğim!</i> — a.
<i>hoş gobegim</i> — a. (100)
103. <i>Tojdan tojga gezgenim</i>
<i>tostyran gozlerin</i>	<i>tor atlaşa</i> — a.
<i>oj jaraşa</i> — a. (39)
104. <i>Unum benim elengen,</i>
<i>biri dugul peşimden,</i>	<i>otmegim pişken</i> — a.
<i>beşi tuşken</i> — a. (44)
105. <i>Zeveda sersem kim bołmaz</i>
<i>qarada olsa, aq olur</i>	<i>a! kijgenge?</i> — a.
<i>žan sevgenge</i> — a. (86)

Przekład.

- Otwórz furtkę do ogrodu, zasadźmy różę — tak!
Porzućmy gadanie, zacznijmy (recytować) piosenki *čyn* — tak!
- Ach, osnowa (tkaniny) jest atłasem³⁾, osnowa to atłas,
(taki że) igły się nie wbijają.
Dla zakochanych słońce nie wschodzi, jutrzienka nie świta
(= kochankowie nie zauważą poranka).
- Ach, piosenka (*čyn*) to złoto, piosenka to złoto, piosenka
jest kawałkiem złota.
Dla człowieka, który nie zna piosenki (*čyn*), sto tysięcy
(złotych) dukatów!
- Twoje czoło jest jak księżyc, a twoje oblicze jak słońce!
Twój wygląd zabija i wskrzesza (przywołuje do życia).

¹⁾ *jołaq* — forma deminutywna *joł+aq* 'dróżka, pasek' (na tkaninie).
Wyraz nie notowany w słownikach, por. Radłow III, 554, tob. *julaq* 'по-
лосатый—gestreift', Patrz u Krymskiego, Тюрки, їх мови, 149, *orta jołaq*
'середня смуга' (nazwa obszaru środkowego na Krymie).

²⁾ Por. wariant u Katyka, 32 (w drugiej połowie, *axşam čajyn ičkin-
de tilin pişsin*).

³⁾ W tekście *boj atłas*. Z wielu znaczeń, jakie posiada w tur. wyraz
boj, nadać się tu może jedynie chyba czag. *boj* 'osnowa tkaniny, kanwa',
por. Будаговъ, Сравнительный словарь I, 295.

5. Obym był ofiarą za ciebie: za twoją głowę i twoje oczy¹⁾
Ten, kto kazał mi ciebie pokochać, (oby był) ofiarą za
siebie samego.
6. Ach (ty) szmato, ach (ty) gałganie, (parobku) karmiący konie!
Któż by miał zwrócić uwagę na to, że ty tu jesteś?
7. Bóg mój dał mi czerwone policzki, jeżeli (nawet) umyję,
to nie zejdzie (rumieniec).
Obcy (ludzie) dużo słów mówią, ale nic to nie jest warte.
8. Sześćdziesiąt małych lwiat, siedemdziesiąt lisów!
To co ma zostać na tym świecie — to zabawa i śmiech.
9. Za ciężarek twojej wagi ważącej złoto,—
Obym był ofiarą za ciebie: za twoje czarne oczy²⁾.
10. Kazałem zrobić wóz ze złota, a dyszel ze srebra.
Jeżeli ci się podoba nasza rodzina, przyjdź i połącz się!
11. Ze złota kazałem zrobić kolczyki z diamentami dookoła.
Jeżeli znajdzie się ktoś, kto by nas pokochał, nigdy się nie
omyli (nie zawiedzie).
12. Złoty naparstek, miedziany paznokiec, palec pomalowany
henną.
Czyż można się nasycić twoim słodkim językiem (mieć
dość twej słodkiej mowy)?
13. Jesteś moją filiżanką na złotym spodku — o piękna!
Jesteś moją duszą (ukochaną) w Ałuszcie — o piękna
14. Złote (dukaty) zawieszono, żetony zawieszono, ozdoby³⁾
zawieszono.
Dziewczyny w tych stronach oglądają się za chłopcami.

¹⁾ Wyrażenie *ajnałajm başyndan* etc. występuje bardzo często w poezji ludowej tatarskiej, por. niżej nr 9 i 87 oraz ČM 90. Dosłownie znaczy: 'obym się odwrócił (lub obrócił) od twojej głowy' a figuralnie: 'obym oddał życie za ciebie, obym był ofiarą za ciebie'. Powstało to na skutek pewnych zabiegów „magicznych”, polegających na krążeniu ręką dookoła głowy lub oka. Patrz przypisek następny oraz Olesnickij, *Pieśni*, 26: *ajłanałym jüzünden*.

²⁾ Identyczne wyrażenie notuje Chatskaya w swoim zbiorze i tłumaczy (JAs. CCVIII, 357): „Je donnerais ma vie pour tes yeux noirs (litt: 'par le noir de tes yeux')”. Patrz przypisek poprzedni.

³⁾ W tekście: *dyłdał*. Takiej formy nie notują słowniki tureckie. Można by przypuszczać istnienie tego wyrazu jako tworu onomatopeicznego: 'pobrzękujące blaszki, monety' etc. Prawdopodobniejsze jednak wydaje się

15. Jeżeli już zawieszę, to złote (monety), żetonów wcale nie zawieszę ¹⁾.
Nie obrócę się i nie spojrzę na takiego jak ty głupca ²⁾.
16. Matka twoja ciebie tylko urodziła, uczyniła postać (piękną).
Ale twój ojciec zuch! — stworzył ciebie.
17. Przyjechałbym z Akmesdżidu ³⁾, ale koń mój jest niesforny.
Uwierzywszy (kobiecie) noszącej fez ⁴⁾, pozostałem (starym) kawalerem.
18. W Akmesdżid sprzedaje się mój doskonały towar.
Cóż mamy robić z pismem napisanym przez Allaha (t.j. z przeznaczeniem)?
19. O dziewczyno, złoto pobrzękuje, czy twój ojciec jest bogaty?
Twój charakter jest bardzo piękny, czy zawsze jest taki?
20. Dwa młode byczki moje zaprzężone ⁵⁾ są do wozu.
Bóg jest tym, który daje majątek, niech tylko (człowiek) będzie dzielny.
21. Moja zjedzona potrawa nie była (właściwym) pokarmem,
mój koń wypił (polewkę).
Pewnego dnia wieczorem, chciałbym się wydłużyć jak latawiec
22. Jeśli nie będę miał ognistego (dsł.: złego) konia, nie wyruszę w drogę.
Jeśli nie będę miał kości do gry ⁶⁾, nie pójdę na wesele.

zestawienie tego wyrazu *dyłdał*, jako formy wtórnej, obok notowanej przez Radłowa *Słownik* (III, 1747) kir. formy: *dyłda* 'бухарская золотая монета'. J. E. Szapszał uważa formę *dyłdał* za zgoła błędną zamiast *guldał* 'gałązka różyczki' (służy jako ozdoba fezu na Krymie).

¹⁾ Przeciwstawiono tu prawdziwym złotym monetom: *ałlyn*, t. zw. *pan*, czyli 'żetony do gry, pozłacane blaszki'. Służą one jako ozdoby na fezie lub czapeczce dziewczyny.

²⁾ W tekście *metūv*, z arabskiego *ma'tūh*, por. Zenker, *Dictionnaire* 861 b: vulg. *matuf* 'stupide'. W narzeczu krymskim wyrazy z 'ajn wymawiane są z samogłoskami przednimi.

³⁾ Tatarska nazwa miasta Symferopolu na Krymie.

⁴⁾ W tekście: *dałfesli*, Radłow (III, 1632) tłumaczy: *dałfüz* 'der Fetz ohne Turban'. Idzie tu — jak mnie informuje J. E. Szapszał — o kokieterijny sposób noszenia fezu (na bok).

⁵⁾ W tym znaczeniu 'zaprzęgać' czasownik *jek-* notowany jest u Radłowa III 317 tylko dla narzecza teleuckiego.

⁶⁾ T. zw. *aşyq*, specjalnie przyrządzane kostki bydlęce, — często zalewane ołowiem dla ciężaru, służące do gry. O licznej nomenklaturze *aşyq*'ów patrz informacje Abdülkadir'a, *Rapor*, Istanbul 1930, *Aşık oyunları*, 35—37.

23. Przewrócił się Czatyrдах, poruszył się z miejsca Krym!
Komuż teraz powierzę swoją wewnętrzną tajemnicę?
24. Kiedy otworzysz usta, ukazują się twoje zęby jak ryż.
Szczęść Boże (każdej) rozpoczętej przez ciebie pracy!
25. Twój ojciec kupił ci fez i wpadł w długi.
Jeżeli nie śpiewasz piosenek, to po co przysłaś i zabie-
rasz miejsce?
26. Miedziane sito, — czterdzieście guzików, osiemdziesiąt ka-
mizelek.
Moim jedynym pragnieniem jest poznanie twego serca.
27. Posłałem pieniądze na rynek, ale mój fez nie przychodzi.
Zaśpiewał(a)bym ci piosenkę, ale nie mam głosu.
28. Tej nocy, we śnie, zarząłem wielbłąda.
Dzięki Bogu, dali, — zjadłem i byłem syty.
29. W te strony (sam) jeden przyszedłem, moja troska się roz-
wiała ¹⁾.
Zarecytuję ci kilka piosenek (*čynčyq*), lubiąc cię i szanując.
30. Kto skroił ten surdut ²⁾, wcięty w pasie?
Twoja matka ciebie nie urodziła, nadała ci (tylko) postać ³⁾.
31. Tego roku sroga zima ⁴⁾, Nogajowie nie przychodzą.
Przechadzasz się, mówiąc „wezmę”, ale to łatwo nie przy-
chodzi.
32. Kto skroił moje krótkie ubranie ⁵⁾? — wewnątrz z materii ba-
wełnianej.
Dusza moja bardzo cię pokochała, nie wiem dlaczego.
33. Wyjdź przed drzwi, a zobaczę kształt (twoj) postaci.
Rozkażę mówić i określę wartość (twego) głosu.

¹⁾ W tekście *tajyp*. Czasownik *taj-* w znaczeniu 'oddalić się, odejść usunąć się' notowany jest dla narzecza kumuckiego (Radłowa III, 766).

²⁾ W tekście *sertuq* (z rosyjskiego).

³⁾ Por. odmianę tekstu w nr 16.

⁴⁾ W tekście konstrukcja: *qyşnyñ qatysy* dosł.: 'zimy srogie jej' = 'sroga zima'. Por. w osm. *sigaranyñ inçesi* 'cienki papieros'. (Por. Kowalski, *Osm.-türk. Volkslieder*, WZKM XXXIII, 225).

⁵⁾ Wyraz *čontyq* podany jest u Radłowa, III 2018, jako tel. oboczna forma wyrazu *čoltyq* (III 2024), w tel. 'безхвостый, голый', tamże przykład: *čoltyq ton* 'короткая шуба, ein kurzer Pelz'. Por. Ефетов и Филоненко, *Песни крымских татар*, ИТОА I Е, I 79—80: *čontyq ton* 'короткая шубенка'.

34. Wyjdź przed ławę, głowę uczesawszy, — abym zobaczył,
o piękna!
Twoje towarzyszeki (lub: rówieśnicy) wyszły zamąż (lub:
ożenili się), ty nie pozostań w tyle, o piękna!
35. Cóż to za zajęcie, że recytujesz piosenki,—zmyślaj¹⁾ sobie
Z piosenki zrobię płaszcz, jeżeli (mnie) zaczepisz.
36. Nie będę się chelpił, mówiąc: „jestem piosenkarzem”; jeżeli
(nawet) będę śpiewał piosenki, to i tak nie kupię domu.
Jeżeli stanę do konkursu z piosenkarzami, to im dorów-
nam (nie pozostanę w tyle).
37. Łapa niedźwiedzia, przybysza z lasu górskiego, jest włochata.
Cóż to powiedziałaś te słowa, (ty) o małpiej twarzy?
38. Ziarnko (odrobinę) mastyksu i wosku zlepię razem.
Jeżeli twoje serce jest z kamienia, to i tak (je) roztopię²⁾.
39. Ziarnko mastyksu i wosku (jest) na moim podniebieniu.
Allah wypisał przeznaczenie na moim czole³⁾.
40. Wóz na czterech kółkach, (siedzi) w nim magnat (=bojar).
Ej dziewczyno, nie zbliżaj się do mnie, bo twój trzewik
się pośliznie.
41. Słuchaj, z jak rozmaitej materii (składa się) mój szal —
zawiniątko⁴⁾.
Jeżeli, dziewczęta, zaśpiewacie piosenki, dam pieniądze.
42. Niech będzie biedny(a), niech będzie młody(a), niech tylko
nie będzie wdowcem (wdową)!
Gdy moje serce zobaczy nawet słońce, niech się nie stanie
popiołem!
43. Dwoje dzieci czumaków wypędziłem po sól.
Bólu młódki nie zadam dziewczynie.

¹⁾ W tekście *keliştir* — 'dopasowywać, dociągać, udawać'.

²⁾ „Topienie serca”, zwłaszcza „tłuszczenie serca” jest częstym motywem zarówno w klasycznej literaturze tureckiej jak i ludowej. Por. np. poemat *Suhejl-u- Nevbahār* (ed. Mordtmanna) 65, 8b: *āridi hāmāndām jūrāgi ja'iy* 'roztopił się natychmiast tłuszcz jego serca' oraz Fr. Giese, *Erzählungen und Lieder aus dem Vilajet Qonjah*, nr 31.

³⁾ O wypisywaniu przeznaczenia lub losu na czole patrz Kowalski, *Osm.-türk. Volkslieder*, WZKM XXXIII, 225.

⁴⁾ Por. Чепурина и Ельяшевич, Караимские брачные договоры ИТОІА і Е, I 195: *boxča* 'квадратная шаль, узел, салфетка или кусок материи, в кот. завертывают платье'.

44. Obydwoje jesteŝmy jednakowego wzrostu, ubrani na zielono.
Oprócz was nie mam nikogo, żeby kochała moja dusza.
45. Czy może być pusty pierścioneł na twojej ręce?
Czy teraz będziez ze mnie zadowolona?
46. Stara koszula, stare ubranie dla tego, kto nie ma koszuli.
Gdzież nam sierotom do honorowego miejsca ¹⁾, gdy stoimy u progu.
47. Na moich krosienkach ²⁾ moje nożyczki.
Niech zadzwoni ci w uszku, mój braciszku.
48. Gdy powiem „hejże”! — nie popędzi, gdy wysyłam, (też) nie pójdzie.
Dziecko nieszczęśliwego nie zna swojej wartości (lub: losu).
49. Ciasto nadziewane mięsem ³⁾ jest moją wiarą, a wędzonka ⁴⁾ moim wyznaniem.
(Ach, te) dni, które spędziłam, poruszając brwiami i mrugając oczyma (= zalotnie kokietując).
50. Zupa z uszkami jest ugotowana, daj zjeść (dosł.: wypić).
Gdy się (kogo) polubi ⁵⁾, czyż można porzucić?
51. Ugotowałam „uszka”, daj, niech zje!
Młodzieńcy, którzy nas kochają, niech długo żyją!
52. Gdy deszcz spadnie, ziemia zmięknie, ziemia (drzewa) pokryje się pączkami.
Nie wierzcie młodzieńcowi, bo z czterdzieści razy się zmieni.

¹⁾ W tekście *tor* < *tör* 'honorowe miejsce w jurcie'.

²⁾ W tekście *gergefčik*, forma zdrobniła od *gergef* (per.) „krosna” (Nr 83). O różnych rodzajach krosien i ich nomenklaturze patrz: Чепурина, Орнаментно-швейное Крыма, Moskwa 1938, 59 — 69, gdzie podano wymowę *kergeb*.

³⁾ T. zw. *hamurdołma* 'rodzaj koldunów lub uszek' (por. przyp. do tekstu). Nazwa ta sporadycznie występuje także w tekstach tatarskich, por. H. Jansky, *Krimtatarische Gesänge* (*Gesänge russ. Kriegsgefangener* II), SAWW 1930, 121: *qamur dołma japtırdım ašasın deb*—gdzie autor wymienionej pracy nie rozumie tej nazwy i tłumaczy: „Alle (Arten von) D o l m a s habe ich machen lassen”, zestawiając ją na str. 178 z tur. *qamu* 'wszystek'.

⁴⁾ W tekście *qaqač* 'suszone lub wędzone mięso wołowe' (u Radłowa—brak).

⁵⁾ W tekście czasownik *isin-* 'zagrzać się', później 'przyzwyczaić się, przywiązać się, polubić'.

53. Niech się długo pali para główni, niech się staną węglem.
Dni, spędzonych bez ciebie, nie uważam za życie.
54. Gdybym się doczekał lata i zbudował dom z wielu tapczanami!
Kochać przyjaciółkę w tak młodym wieku jest bardzo przyjemnie.
55. Wypuść konia, niech się pasie, niech się do syta naje trawy!
(Młodzieniec) o rudych wąsach i niebieskich oczach niech się spali w ogniu!¹⁾
56. Zieloną misę, czerwoną misę kup na rynku!
Niech Bóg mój strzeże cię przed urokiem!
57. W Kafie²⁾ biją w bęben: bum-bum.
Ty byłaś tą, do której tęskniłem i właśnie przyszłaś.
58. Pasiata³⁾ koszula, czerwona kamizelka potrzebne są w lecie.
Drogom, którymi chadzasz, (potrzeba) drzew owocowych.
59. U spodu mojej sakiewki jest żółte złoto, a jej podkówka (wysadzana) diamentami.
Widzę to, co on wziął, tak jak ja, nie weźmie.
60. Mam wyjechać na wieś, zostań w zdrowiu (= żegnaj)!⁴⁾
Obetrzyj łzy swoich oczu czerwoną chustką.
61. Mój gołąbek grucha, moja kawka dziobie.
Cóż tutaj robi dziewczyna o pękniętych brwiach i oczach?
62. Na niebieskim płaszczu obym był wszą!
Jeżeli ciebie nie wezmę, obym został psem!
63. Drzewo, dające owoce, ścinają siekierą.
Gdzieżbyś nas miał upodobać—tylko zalotnice (się podobają).

¹⁾ W oryginale gra słów: *ot* 'trawa' i *ot* 'ogień'.

²⁾ Tatarska nazwa miasta Teodozji na Krymie.

³⁾ Radłow, II, 1088 notuje tylko osm. *kārākā* w znaczeniu 'płaszcz (obszerny)', skąd też polska nazwa *kierajka*. W krm. narzeczu znaczy to 'pasiaty' (o tkaninie), patrz art.: Чепурина, Орнаментное тканье крымских татар, ITOIA i E, III 73.

⁴⁾ Formuły pożegnalne u Tatarów w Dobrudży brzmią dziś: *Savluqman qał* 'zostań w zdrowiu', *savluqman bar* 'idź w zdrowiu'. Patrz przyp. do nr 100.

64. Ozdobny pas ¹⁾, fioletowa frędzla—bogaci panowie.
Biada takim, którzy wybierają dziewczynę bez pieniędzy!
65. Piętnaście moich owiec pstrokatych ²⁾, wszystkie piętnaście kulawej ³⁾
Gdy ujrzymy twoją cień, będziemy (w zdumieniu) oglądać.
66. Dwanaście różnych wzorów (wyhaftowano) na czerwonej chustce.
Trzeba się bawić i śmiać, póki się żyje w zdrowiu!
67. Kazałem wybudować wysoki pałac, aby patrzeć—o piękna!
Naumyślnie zalotnie (ubrana) spacerujesz, aby palić (serca), o piękna!
68. „Morowe powietrze” ⁴⁾ na twój język i na twoje podniebienie!
Niech na twym czole będzie napisane (= przeznaczono) pójść w zwykłe żołdacy.
69. Pod moim oknem jakie to drzewo (rośnie)?
Z piękności nie ma się żadnej korzyści, rozumu potrzeba.
70. Pod moim oknem (rośnie) jabłonka.
Z samego kochania nie ma się korzyści, trzeba wziąć ⁵⁾.
71. Pod oknem (rośnie) krzaczek ciernisty.
Przestańże wreszcie wrzeszczeć, cyganiatko!
72. Swego okna nie pilnuje, jego górnej części nie zamyka.
(Głupia) jak osioł jest dziewczyna, która by się nie zdobyła na piosenkę *čyn* (= nie umiała ułożyć).

¹⁾ Wariant: *qadaqlı quşaq* 'pas nabijany gwoździami' (ozdobiony srebrem). Wyraz użyty w tekście: *muqameş*, a nie notowany w słownikach tureckich, powstał prawdopodobnie z *myqlamyş*, *myxlamyş*, z per. *mîh* 'gwóźdź'. Czasownik ten: *myqla-* oznacza także na Krymie rodzaj trudnego haftu złotymi i srebrnymi nićmi, por. П. Чепурина, Орнаментное шитье Крыма, 38—57: *m'qlama*, stąd trzeba może tłumaczyć: 'haftowany pas'.

²⁾ W tekście *ałabaş* 'o pstrokatej głowie'. Idzie tu chyba o malowanie owiec farbą henny. Radłow podaje tylko *ała baş* jako nazwę 'kaczek'.

³⁾ Radłow ma nie *čalaş*, lecz *čalyş* 'ułamny', może *čołax*?

⁴⁾ W tekście *olet* (= *ölet*). Innego znaczenia słowniki nie podają. Całe wyrażenie, częste w tatarskim, odpowiada rosyjskiej formule: *типун тебе на язык!*

⁵⁾ W oryginale gra słów: *ałma* 'jabłko' i 'wziąć, posiąść'.

73. Ze swoich loków¹⁾ daj mi jeden włos, a przystroję się
(w złote nici).
Napisz i poślij (mi) swoją podobiznę, a będę się cieszył.
74. Któż to obciął twe loki kawałkami²⁾?
Odkąd wpadłaś mi do głowy, nie przychodzi mój sen.
75. Kazałem skroić kaftan z aksamitu, czy się udał?...
Gdy (go) widziałem, był młody, czy wyrosły mu (już) wąsy?
76. Biały kolor nie pasuje do czarnego, o ile nie będzie czerwonego.
Z piękności nie ma się korzyści, o ile nie będzie majątku.
77. Dajże czarne daktyle, orzechy laskowe³⁾ i jedzmy!
Ty tam, ja zaś tutaj—śpiewajmy do siebie piosenki!
78. Czarne daktyle, kasztany—czyż to jest jedzenie?
Po osiągnięciu lat piętnastu, czyż dziewczyna będzie młoda?
79. Z przeciwka nadchodzi powóz, lejce⁴⁾ są z nici.
(Młodzieniec) o złocistych wąsach i o postawie topoli odszedł od kochanki.
80. Twoje czarne oczy i brwi są moim szczęściem.
Gdy wychodzisz naprzeciwko mnie, roztopiłem się i popłynąłem.
81. Twoje brwi są czarne, twoje oczy niebieskie—czy jesteś
Tatarką, o piękna?
Czy sprzedasz pocałunek (dśl.: brzoskwinę) ze szkarłatnego policzka?

¹⁾ W tekście *perčem* 'krótko podstrzyżone włosy na czole, grzywka', w krm. 'loki'.

²⁾ W tekście *qyjqym qyjqym*. Dr. A. Zihni, Tatar z pochodzenia, objaśnia to jako odpowiednik osm. *parča parča* 'na drobne części'. Pozostaje w związku z *qyj-* 'ciąć'? Formę tę można też uważać za błędną zamiast poprawnej: *qyrqym qyrqym* od czasownika *qyrq-* 'strzyć'.

³⁾ T. zw. *četlevik*. Wyras ten na oznaczenie 'orzecha laskowego' notowany jest w Kodeksie Kumańskim: *čatlauk* "nizole", odpowiednik perski *fenduk* (por. Blau w ZDMG 29 [1876], 585), oraz występuje w narzeczu Karaimów polskich, *četlav'uk*. Nie przeszkadza to autorom pracy Песни крымских татар (Ефетов-Филоненко, ИТОИА i E, I 78) tłumaczyć *četlevik* jako 'upina (orzechów)!' *četlevik qoz* znaczy 'orzechy laskowe i włoskie', a nie—jak podają autorzy—орехи в шелухе.

⁴⁾ Radłow III, 1091 notuje tylko kum. formę: *tälbügä*, por. *Cod. Cum.* (ed. Kuun) 229. *telbuga* 'eyn leytzeyl'.

82. Rosjanie masło (*maj*) nazywają 'masłem', a chleb (*ökmek*) 'chlebem'.
Co mi dały swatki, że żądają (teraz) nagrody?
83. Połóż chustkę na krosna, niech się haftuje!
Niech Bóg podaruje ciębie twojemu ojcu!
84. Nalałem wody do dzbanka, umyj brud z twarzy!
Jeżeli nawet zaśpiewam piosenkę, to i tak znajdę jak ty(?).
85. Jeżeli nawet jest żółty, to i cóż stąd? — przecież i złoto jest żółte.
Gdy sprzedam złoto, to i tak się nie dorobię miliona.
86. Na inkrustowanych masą perłową chodakach pochylaj się (dziewczyno) jak gałązka.
Czyż taki bywa towarzysz? — miej szacunek (dla przyjaciela).
87. Na inkrustowanych masą perłową chodakach będę się kołysała.
Obym we wtorek ¹⁾ był(a) ofiarą za twoją głowę!
88. Na chodakach, inkrustowanych masą perłową, twoja postać jak topola ²⁾.
Obym, moja ty chora (dziewczyno), zabrał twój ból, a ciebie samą pokocham.
89. Osiem wołów, cztery pługi — ten, kto zaprzęgał, wie (o tym).
Tęsknota jest bardzo przykra — ten, kto cierpiał, wie (o tym).
90. Osiem wołów, cztery pługi podnoszą ogród (= poruszają ziemię).
Teraźniejsi ludzie są bardzo źli, potajemnie zabierają od przyjaciela.
91. Na drogach, którymi chadzasz, rozściele chodnik jaskrawy.
Zawsze w ten sposób będę cię szanował.
92. (Pełne) koszyki jaj ³⁾, chce mi się (je) rozbić.
Gdy ty przychodzisz mi na myśl, chce mi się wymiotować.

¹⁾ W tekście *sały kuni*, może gra słów w związku z użytym poprzednio *sałlan* — 'kołysać się, huścić się'. Wtorek — jak wiadomo — u Turków uchodzi za dzień feralny, skąd też pochodzi przysłowie: *sały günü sałlanyr*.

²⁾ *selbi* w krm. 'topola' (a nie 'cyprys').

³⁾ W tekście: *sepet sepet jumurta*. Pod tym tytułem notuje O. Chatskaya (JAs. CCVIII, 366) dłuższy utwór, składający się z 4-ch *mane*.

93. Jajko ugotowane w wodzie wpadło do popiołu.
Uroczę i piękne dziewczęta wpadły (w ręce) wdowca.
94. Przyszedłem spragniony, napiłem się wody—dziękil
Z piękności nie ma się korzyści, niech będzie (dobry)
charakter.
95. Przyszedłem spragniony, napiłem się wody z miodowej(?)¹⁾
miski.
Dwie pieściłem²⁾, jedną pocałowałem w czerwony policzek.
96. Diabeł to co innego, a demon (*dżin*) co innego — twoja
podeszwa o kamień (uderza).
I ty przyszedłeś wreszcie do nas, raczże coś zjeść!
97. Nie włożę na siebie tkaniny syryjskiej, jeżeli nie będzie
czerwona.
Nie wyjdę (za mąż) za brodatego, jeżeli nie będzie bogaty³⁾.
98. Niech to nie będzie tkanina syryjska, niech będzie (zwy-
kły) materiał bawełniany⁴⁾.
Niech tylko nie będzie taki jak ty, niech ktoś inny będzie!
99. Utnę (kawałek) jaskrawej tkaniny syryjskiej—czy będziesz
nosiła?
Wezmę cię do siebie — czy przyjdiesz?
100. Mój kaftan z jaskrawej (pasiatej) tkaniny syryjskiej, (na
niej) 80 pasków.
Pożegnawszy się (dsł.: życzywszy zdrowia)⁵⁾, odjeżdżasz,
długa droga!

¹⁾ W tekście *bał* 'miód'. Może błąd zamiast: *ał*? Wówczas tłumaczyć trzeba 'czerwona miska', por. nr 56.

²⁾ Radłow podaje dla w.-tur. i kirg. *sipa-* 'głaskać'.

³⁾ W tekście *baj*. Może—ze względu na rym (*ał*) powinno być: *mał* (*bołmasa*). Wówczas tłumaczyć trzeba: 'jeżeli nie będzie majątku'.

⁴⁾ *šajtan bez*—dosłownie 'czarcie płótno'—jest to bawełniana tkanina w paski, podczas gdy *šamałaza* jest jedwabną tkaniną pasiata. Informację tę zawdzięczam uprzejmości J. E. Szapszała.

⁵⁾ W tekście *savluqlaş-* od *savluq* 'zdrowie', w związku z formułą pożegnania (patrz przypisek do nr 60). Forma nie notowana u Radłowa. Por. tekst rozmówek tureckich u Georgiewicza oraz przeróbkę polską u Paszkowskiego, *Dzieje tureckie* (1615), 142: „*wargeth saulikla*—idź w dobry czas”.

101. Niech deska spadnie na twój język, który wciąż miele.
Niech ogniem się zajmie koniec deski i twój język niech się ugotuje.
102. Nalałem wody do naczynia (miski)—pij mój piesku!
Nie mam ci nic do powiedzenia, mój miły pępku(?)
103. Mój gniady koń, jeżdżący z wesela na wesele!
Twoje oczy jak filiżanka ¹⁾ bardzo się udały (= są ładne).
104. Moja mąka jest przesiana, mój chleb—upieczony.
Nie jeden z nich spadł przede mną, lecz pięciu.
105. Któż to nie bywa zakochany i zadurzony (w dziewczynie)?
Jeżeli nawet będzie czarna, to i tak będzie białą dla tego,
kto całą duszą (prawdziwie) kocha.

Chansons populaires des Tatares et des Caraïmes de Crimée dites *čyŋ*

(Résumé)

La plus grande édition scientifique de la littérature populaire des Tatares et des Caraïmes de Crimée, le VII volume des *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme* de W. Radloff, ne contient point les chansons dites *čyŋlar*.¹⁾ ailleurs le nom même de ces courtes chansons ou poésies, *čyŋ*, n'est pas inséré dans le dictionnaire de Radloff. On pourrait en conclure qu'il l'ignorait. Pourtant ce genre de poésies—peut être un des plus originaux sur le terrain de Crimée—est largement répandu parmi les Tatares et les Caraïmes de ces contrées, non moins que les quatrains populaires dits *mani* le sont en terrain turc-osmanli. L'auteur publie, dans le présent article, un recueil de 105 *čyŋ* notés à Eupatoria (Crimée), en 1896, par B. Eliażewicz. On doit admettre que la forme primitive de ces chansons a été constituée par des hendecasyllabes, avec césure après la septième syllabe. En chantant, on ajoute souvent, à chaque vers, un refrain dissyllabique (*ałaj*, *ax-ax* etc.), ce qui divise le vers en deux parties (7 syllabes + 6 syllabes) et transforme les distiques en quatrains. L'auteur publie le texte des *čyŋ* (numérotés par ordre alphabétique), la traduction polonaise et des notes.

¹⁾ W tekście nie notowana forma dla krm. u Radłowa *toŋyʔan* 'misa kubek, filiżanka' (skąd przez pośrednictwo ruskie także w polskim 'rostruchan'). Co do porównania oczu do filiżanki, patrz И. Крачковский, Песнь арабского солдата, ИТОИА і Е, I 109: 'глаза ея уподоблялись финджане'.